

**Universiteit
Leiden**
The Netherlands

**Hoe het Nederlands zich een eigen weg baant.
Vergelijkende en historische observaties vanuit een
constructie-perspectief**

Verhagen, Arie

Citation

Verhagen, A. (2003). Hoe het Nederlands zich een eigen weg baant. Vergelijkende en historische observaties vanuit een constructie-perspectief. *Nederlandse Taalkunde*, 8, 328-346. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/2405>

Version: Not Applicable (or Unknown)
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/2405>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Hoe het Nederlands zich een eigen weg baant

Vergelijkende en historische observaties vanuit een constructie-perspectief

ARIE VERHAGEN*

Abstract

This paper contains a number of comparative and historical observations about a prototypical construction (in the sense of present day construction grammar) in Dutch, English and German. It is first demonstrated that modern Dutch has an obvious and productive counterpart to the well known English *way*-construction. However, the Dutch and English constructions differ from each other in a number of ways, both syntactically and semantically. The syntactic and semantic differences are correlated; some general historical processes produced different systems of conventional relations between form and meaning. The languages display autonomous developments, at the level of abstract grammatical regularities as well as at the level of specific grammatical constructions. This is confirmed by a brief excursion to German, that seems to exhibit features of both the English and the Dutch versions of the construction. In the course of the discussion, some theoretical and methodological assumptions and consequences of the approach adopted here are explored.

I Inleiding

Mensen die het Nederlands liefhebben, lokaliseren bedreigingen van het object van hun liefde eerder en vaker in de woordenschat dan in de grammatica.¹ Een algemene gedachte is dat de grammatica van een taal veel minder makkelijk elementen uit andere talen overneemt dan het lexicon. Nu groeit de laatste jaren het inzicht dat ook een flink deel van de grammaticale kennis van taalgebruikers bestaat uit betrekkelijk concrete patronen, veelal gebonden aan specifieke woorden of kleine groepjes van woorden.² Dat roept de vraag op of de grammatica toch niet net zo makkelijk invloeden van andere, prestigieuze

* Opleiding Nederlands, Universiteit Leiden, Postbus 9515, 2300 RA Leiden. Email: Arie.Verhagen@let.LeidenUniv.nl. Graag bedank ik Ronny Boogaart, Matthias Hüning, Ariane van Santen, een anonieme beoordeelaar en de redactie van *Nederlandse Taalkunde* voor nuttige opmerkingen bij een eerdere versie. Zoals gebruikelijk: de verantwoordelijkheid voor alles wat hier beweerd wordt, berust geheel bij mij.

1 In par. 2 en 3 van Verhagen (2002) worden vooral theoretische consequenties verkend van de feiten die in dit artikel gepresenteerd worden, en parallellen getrokken met andere verschijnselen. Verhagen (2003) bevat een meer gedetailleerde beschrijving van de 'familie' van *weg*-constructies in het hedendaagse Nederlands.

2 Sommigen zullen wellicht in plaats van "groeit" willen zeggen dat dit inzicht "terugkeert", b.v. met verwijzing naar veel van het werk van Paardekooper (vgl. Booij 2002). De nieuwigheid van het inzicht zit hem m.i. ook vooral in de theorievorming erover en in de verbinding met inzichten in andere onderdelen van wat we nu 'cognitie' noemen.

talen ondergaat als de woordenschat. Wat ik in deze bijdrage zal doen, is de proef op de som nemen: aan de hand van een representatief, prototypisch geval van een concreet grammaticaal patroon nagaan hoe het met de 'eigenheid' van het Nederlands gesteld is.

2 De 'way-construction' en de weg-constructie

2.1 Possessief vs. reflexief

Vanaf het begin van de discussie (in de moderne theoretische taalkunde; zie noot 2) over de verhouding tussen algemene en specifieke patronen in de grammatica heeft de zogeheten 'way-construction' een belangrijke rol gespeeld, als proeftuin en als lakmoesproef (zie Jackendoff 1990, en vooral Goldberg 1996 en de daar aangehaalde literatuur; ook in Jackendoff 1997 speelt deze constructie weer een 'maatlat'-rol). Enkele voorbeelden van de constructie zijn:

- (1) Pat pushed her way out of the room.
- (2) Volcanic material blasted its way to the surface.

Het bijzondere van dit soort zinnen is dat ze als geheel een aantal samenhangende aspecten van vorm en betekenis vertonen die niet te verklaren zijn op grond van de vormelijke en semantische eigenschappen van de woorden op zich plus de algemene grammaticale structuur van de zin. Zo duiden deze zinnen aan dat de referent van het subject een (al dan niet metaforisch) traject creëert en aflegt (en obstakels daarvoor verwijdt), terwijl een werkwoord als *push* normaliter geen verplaatsing van het subject of het creëren van iets aanduidt; een noodzakelijke voorwaarde voor het optreden van deze betekenis is de aanwezigheid van het possessief gemarkeerde woordje *way*: als er een ander woord staat (zelfs als dat een ander soort 'weg'-woord is), wordt deze betekenis niet gerealiseerd (voor meer aspecten en nadere analyse, zie de bovengenoemde literatuur). Dat is de reden dat men geconcludeerd heeft dat een patroon waarvan de vorm grofweg aangeduid kan worden als "to verb one's way + locational adjunct" als zodanig conventioneel geassocieerd is met een bepaalde betekenis, en in het lange-termijngeheugen van taalgebruikers ligt opgeslagen; een dergelijke verbinding wordt dan een constructie genoemd. In een aan Goldberg ontleende notatie ziet de representatie van de 'way-construction' er als volgt uit:

(3)

Sem.:	creator,	create-move,	created-way,	path
		means		
Syn.:	[SUBJ _i	[V	[POSS _i way]	OBL]]

In de onderste regel ('Syn') worden de verplichte elementen van het syntactische patroon van de constructie genoteerd, in de bovenste ('Sem') de componenten van de betekenis ervan. De verbindingslijnen markeren welke componenten door welke elementen worden aangeduid, en welke extra betekenisaspecten eventueel aan bepaalde elementen worden opgelegd; in dit geval betreft dat het feit dat het werkwoord geïnterpreteerd wordt als

middel waarmee het traject wordt gecreeerd en/of afgelegd, zoals het 'duwen' in de interpretatie van zin (1)

Uiteraard valt er altijd te discussieren over de vraag hoeveel en welke aspecten van vorm en betekenis van een dergelijk patroon op het specifieke niveau van de constructie vastgelegd zijn dan wel bepaald worden door algemene(re) regels (van de taal in kwestie, of van taalgebruik überhaupt). Ook over de 'way-construction' is zo'n discussie losgebarsten, en daarin heeft ook het Nederlands een rol(letje) gespeeld. In reactie op voorstellen die probeerden de constructie tot algemenere patronen te herleiden, schreef Goldberg (1996: 50)

[] Finally, Dutch is a language which has fake object resultatives, and yet does not have the way construction (Annie Zaenen, p. c). Because of these various differences, the way construction cannot be directly assimilated to the resultative construction.

De logica achter deze redenering van Goldberg komt neer op het volgende. Stel dat zinnen als (1) en (2) geheel te analyseren zijn in termen van algemenere regels in de grammatica van het Engels, dan is het niet nodig om een specifiek patroon zoals (3) in die grammatica op te nemen teneinde het voorkomen en de eigenschappen van dit soort zinnen te verantwoorden. In dit geval is in concreto de gedachte geopperd dat (1) en (2) te herleiden zijn tot 'fake object resultatives', een zinstype in het Engels waarin een object voorkomt bij een werkwoord dat normaliter geen object-argument neemt, zoals in *He cried his eyes red* en *He talked himself hoarse*, de zinnen (1) en (2), waarin de werkwoorden *push* en *blast* voorkomen met een object dat ze normaliter niet nemen, nl. *her/its way*, zijn gewoon speciale gevallen van dit algemenere patroon. Als deze gedachte klopt, dan volgt daaruit de voorstelling dat in elke taal die 'fake object resultatives' heeft, ook zinnen van het type (1) en (2) voorkomen, immers, als algemene regels in taal A voldoende zijn om het voorkomen van die zinnen te verklaren, dan moeten die zinnen voorkomen in elke taal die dezelfde algemene regels heeft. Welnu, het Nederlands heeft wel degelijk 'fake object resultatives' (*Hij huilde z'n ogen rood*, *Hij praatte zichzelf schor*) maar, zegt Goldberg, geen zinnen van het type (1) en (2). De conclusie moet derhalve zijn dat er in de grammatica van het Engels toch iets speciaals aangenomen moet worden, specifiekier dan de algemene regels voor resultatieve constructies, om zulke zinnen te kunnen beschrijven, nl. schema (3).

Op de logica lijkt mij weinig aan te merken (zie ook hieronder), maar de vraag is natuurlijk of de observatie over het Nederlands wel klopt. Bij een Neerlandicus-taalkundige wekt de uitspraak van Goldberg (op gezag van Zaenen) allicht bevreemding, in het licht van (aangetroffen³) zinnen als de volgende:

- (4) Zo blufte zij zich een weg uit Auschwitz
- (5) Twee bussen boren zich een weg naar het hart van Istanbul
- (6) De priesters wurmen zich een weg door de gelovigen

3 De modern Nederlandse voorbeelden hier zijn afkomstig uit *de Volkskrant* van 1995 tenzij anders vermeld.

De semantiek van dit soort zinnen (de referent van het subject creëert een traject en legt dat af, ondanks zekere obstakels) lijkt zelfs wel heel erg op die van de Engelse ‘way-construction’. Een ander argument voor een sterke mate van parallelie is de observatie dat zinnen met werkwoorden als *bluffen* en *boren* normaliter geen verplaatsingen aanduiden maar hier wel. Maar tegelijk is duidelijk dat Goldbergs conclusie hiermee nog niet van de baan is. De Nederlandse constructie heeft bepaalde vorm-aspecten die duidelijk niet met die van de Engelse overeenstemmen: waar het Engelse geval een verplichte possessief-markering van *way* heeft, is het element *weg* in de Nederlandse constructie verplicht onbepaald, en bevat de constructie wel verplicht een (zwak) reflexief element. In de notatie van Goldberg kunnen we de Nederlandse *weg*-constructie als volgt weergeven:⁴

(7)	maker,	maken/zich-verplaatsen,	voor-zelf,	gemaakte-weg,	pad
		middel			
	[SUBJ _i	[V	[REFL _i	[een weg]	OBL]]

- 4 De opname van het element OBL, ter aanduiding van (een onderdeel van) het afgelegde traject is o.a. te rechtvaardigen op grond van het feit dat in het onderhavige corpus slechts 3 keer geen expliciet pad wordt aangegeven, en dat het ook dan wel uit de onmiddellijke context af te leiden lijkt te zijn. De meest gebruikte markering is *door* (meer dan 50%), daarnaast komt ook *naar* betrekkelijk vaak voor. Zie verder Verhagen (2002, 2003). Een beoordelaar van dit artikel heeft, evenals sommige andere collega's, gesuggereerd dat het element *weg* geen deel van het vaste patroon zou uitmaken, maar dat het bijvoorbeeld “vaak” vervangen kon worden door *pad*. Een zoektocht in Nederlandse pagina's op het internet (met Google) naar combinaties van ‘zich een weg’ en ‘zich een pad’ in zinnen met *banen* leverde echter 445 hits op voor ‘zich een weg’ en 2 (twee) voor ‘zich een pad’. Deze verhouding ligt heel anders in het Afrikaans (dit is een onderwerp van nader onderzoek door Gerhard van Huyssteen en mijzelf). Kramer (2002) laat zien dat hij ook heel anders lag in 19e-eeuws Nederlands, waar *pad*, en b.v. ook *doorgang*, regelmatig te vinden waren, mogelijk heeft de ‘fixatie’ van *weg* sinds het begin van de 20e eeuw ermee te maken dat vanaf die tijd het ‘paradigma’ van de werkwoorden die naast *banen* in de constructie gebruikt worden, juist sterk groeide. Het is overigens interessant dat iedereen die suggereert dat *weg* geen idiomatisch onderdeel van het patroon is, altijd het woord *pad* noemt (ik ben bijvoorbeeld nog niemand tegengekomen die *Twee bussen boren zich een tunnel naar het hart van Istanbul*, vgl. zin (5), normaal Nederlands achtte). Niet uitgesloten kan worden dat daarvoor linguïstische ervaring met wat oudere teksten verantwoordelijk is, niet-neerlandici aan wie ik dit voorgelegd heb, vinden het gebruik van *pad* in de constructie in het algemeen in sterkere mate slecht dan neerlandici/taalkundigen. Het meest aannemelijk lijkt mij echter dat hier sprake is van makkelijke analogische uitbreiding (mogelijk ondersteund door de juist genoemde alternatieve verklaring) een minimale wijziging (*pad* is semantisch tenslotte zeer nauw verwant aan *weg*, zeker in zinnen die over verplaatsing gaan) in een gekend patroon levert een nog steeds goed herkenbaar geheel op, maar dat zegt natuurlijk weinig over wat daadwerkelijk als linguïstische kennis gerepresenteerd is. Dergelijke kleine uitbreidingen kunnen, als ze gekopieerd worden, uiteindelijk natuurlijk wel cumulatief een grotere verandering opleveren. De eveneens minimale wijziging die ik mij in de titel veroorloofd heb, komt vaker voor in daadwerkelijk taalgebruik: terwijl *zich een pad* in *de Volkskrant* van 1995 niet voorkomt, is er wel een geval van een bijvoeglijk naamwoord op een beeldscherm baant een ruimteschip ‘zich een vastgelegde weg’. Een zoektocht op het internet naar de letterlijke reeks ‘zich een eigen weg’ leverde 13 gevallen van de *weg*-constructie op (vgl. daarmee de 2 gevallen voor ‘zich een pad’). Een en ander duidt intussen wel op een serieuze moeilijkheid aan de empirische kant van grammaticaal en semantisch onderzoek: intuïtieve oordelen over wat wel of niet ‘normaal Nederlands’ is zijn een onmisbaar onderdeel van die empirie, maar de interpretatie ervan, met name de relatie ervan met feitelijk taalgebruik en daadwerkelijke linguïstische kennis, is nooit bij voorbaat duidelijk (zie reeds Levelt 1973:13-19).

Het Nederlands beschikt ook over possessieve pronomina, dus er lijkt niets te zijn dat zich ertegen zou verzetten als de Nederlandse constructie daarvan gebruik zou maken, maar dat is niet zo. Het is nu eenmaal Nederlands om (4) te zeggen en niet bijvoorbeeld (4)'.

(4)' "Zo blufte zij haar weg uit Auschwitz.

Dit patroon zou inderdaad makkelijker te beschouwen zijn als een geval van de Nederlandse resultatief-constructie (type *Ze schold iedereen het huis uit*). Zo blijkt het argument van Goldberg, verrassend genoeg, in feite toch overeind te blijven: het Nederlands heeft wel degelijk een *weg*-constructie die als een parallel van de Engelse is te beschouwen, maar die is evident geen speciaal geval van de Nederlandse resultatief-constructie, want dan zouden zinnen als (4)' normaal moeten zijn, en dat zijn ze niet. Dit verschil tussen Nederlands en Engels is niet voorspelbaar op grond van algemene regels die resultatief-constructies in die talen beschrijven; er zijn in beide talen kennelijk conventies voor specifieke gevallen, en dat is juist een argument voor de stelling dat de specifieke constructies wel apart in het lange-termijngeheugen van de taalgebruikers opgeslagen moeten zijn. Iets dergelijks kan beargumenteerd worden over de verplichte onbepaaldheid van het *weg*-object in het Nederlands (zie wat dat betreft verder overigens paragraaf 2.4, in verband met uitdrukkingen van het type *de weg voor iets/niemand banen/vrijlaten*).

Interessant genoeg komen er in het Nederlands wel degelijk possessieve *weg*-zinnen voor, maar die zijn zelf weer gevallen van een (minstens gedeeltelijk) autonome constructie. Voorbeelden ervan zijn de zinnen (8) en (9).

(8) Ritsma stippelt doelbewust en zelfverzekerd zijn weg uit langs de internationale ijsbanen.

(9) Haar boodschap zal in het huidige politieke klimaat zijn weg wel weten te vinden.

Specifiek voor gevallen van dit patroon is o.a. dat de weg niet zozeer wordt gecreëerd (door het opruimen van obstakels), maar alleen maar wordt afgelegd: feitelijk, metaforisch (zoals in (9)), of psychisch (zoals in (8)). Daarbij lijkt dat afleggen als een zoek-proces naar een soort bestemming te worden voorgesteld. De werkwoorden die in dit possessieve patroon voorkomen vormen dan ook een heel aparte verzameling, die nauwelijks overlapt met die voor de andere constructies die hieronder besproken worden.⁵ Het feit dat het Nederlands wel het possessieve patroon kent, maar met een ten minste gedeeltelijk andere betekenis dan in het Engels (zonder dat er een verschil is op het niveau van abstractere patronen waaruit het specifieke verschil af te leiden zou zijn), is ook weer een argument voor de conclusie dat taalgebruikers die specifieke patronen wel als zodanig in hun geheugen opgeslagen moeten hebben.

5 Ongeveer 70% van de aangetroffen 154 gevallen heeft het werkwoord *vinden*, en de enige andere werkwoorden die vaker dan 2 keer voorkomen zijn *zoeken* (24 keer) en *vervolgen* (12 keer). Zie verder Verhagen (2003, par. 3.3).

2.2 *Maken vs Banen*

Het eigen karakter van het Nederlands op het niveau van deze constructies blijkt ook uit de verzameling werkwoorden die erin voorkomen. In *de Volkskrant* van 1995 worden in de (reflexieve) *weg*-constructie de volgende werkwoorden gebruikt (in volgorde van frequentie)

1x	<i>beitelen, boren, graven, knagen knippen, ploegen, schermen, schieten, verschaffen, wurmen</i>
2x	<i>bluffen, kronkelen, vreten</i>
3x	<i>snyden, slaan</i>
4x	<i>zoeken</i>
7x	<i>vechten</i>
59x	<i>banen</i>

Op zich is dit gebruikspatroon duidelijk. In een behoorlijke minderheid van de gevallen worden verschillende werkwoorden gebruikt, die dan telkens het middel aanduiden waarmee het traject in kwestie gemaakt en/of afgelegd wordt. In de meerderheid van de gevallen wordt echter één enkel werkwoord gebruikt, nl. *banen*. Twee voorbeelden

(10) De spermasliertjes trachten zich een weg naar het eitje te banen

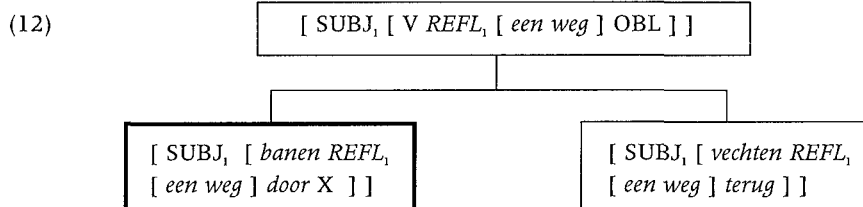
(11) Een verzorgster moet zich een weg banen door een woud van microfoons, bandrecorders en TV-camera's

Dit roept de vraag op: wat is de betekenis van *banen*? Interessant is nu dat die vraag voor het hedendaags Nederlands niet goed te beantwoorden is zonder verwijzing naar het element *weg*, dat wil in feite zeggen: zonder verwijzing naar de constructie waarin het werkwoord typisch optreedt. Taalgebruikers zeggen in antwoord op de vraag wat *banen* betekent, dingen als "Een weg maken" of "Iets maken, en wel een weg", je kunt niet goed zeggen dat *banen* op zichzelf b.v. 'maken' betekent. Combineren we dat gegeven met de opvallend hoge gebruiksfrequentie, dan moeten we concluderen dat *banen* het 'default'-werkwoord in de *weg*-constructie is, het werkwoord dat het mogelijk maakt om alleen maar de betekenis van de constructie te realiseren, zonder nadere specificatie van een of ander middel waarmee het traject gecreeerd/afgelegd wordt, zoals het geval is wanneer er een ander werkwoord in wordt gebruikt. De betekenis van *banen* valt dus eigenlijk samen met die van de constructie.

Bij de Engelse constructie is er ook een werkwoord dat de 'default'-rol vervult, namelijk *to make*. Terwijl het Engels in dit verband a.h.w. gekozen heeft voor de strategie van een bestaand werkwoord met zo'n *algemene* betekenis dat die precies overeenkomt met de rol van het 'slot' voor het werkwoord in de constructie (zie (3)), gebruikt het Nederlands voor deze rol juist een werkwoord dat zeer *specifiek* is voor de constructie. Hier hebben we dus wederom een aspect, niet voorspelbaar op grond van algemene regels (van het Engels, het Nederlands, of taal-in-het-algemeen), waarin het Nederlands zijn eigen weg gaat.

2.3 Resultatief vs. Benefactief

Gegeven het onlosmakelijke, conventionele en frequente verband tussen *banen* en de *weg*-constructie mogen we veronderstellen dat de instantiatie van het patroon in (7) met op de plaats van V het specifieke geval *banen*, ook in het lange-termijngeheugen van sprekers van het Nederlands is opgeslagen, als prototype van het algemenere patroon zelf. In principe kunnen ook andere combinaties, op grond van een zekere frequentie en/of saillantheid, apart gerepresenteerd worden, met een lagere graad van prominentie ('entrenchment') dan het prototype; een kandidaat daarvoor zou, gezien de frequentie ervan in het *Volkskrant*-corpus, bijvoorbeeld *zich een weg terugvechten* kunnen zijn. Verschillende constructies vormen zo een taxonomische hiërarchie, die in (12) schematisch is weergegeven:⁶

De relaties in zo'n taxonomisch netwerk van constructies zijn van dezelfde aard als in taxonomische netwerken van lexicale elementen, zoals (13), waarin hyperonymie-relaties gerepresenteerd worden (hier alleen bedoeld als illustratie van het principe).

De woorden "hond" en "muis" zijn beide opgeslagen, met verbindingen naar een 'superordinate category' (hyperoniem), hier "huisdier", waarbij "hond", in ieder geval als onderdeel van het huisdier-netwerk, een sterkere geheugen-representatie heeft dan "muis". In dit geval zijn er geen formele overeenkomsten die de taxonomische relaties ondersteunen. Die zijn er wel in het tweede geval. Daarin wordt het idee geschematiseerd dat zowel "nadenken" als "uitdenken" zijn opgeslagen, i.c. als 'subordinate categories' (hyponiemen) van "denken"; formele overeenkomsten ondersteunen hier de samenhang van het taxonomische netwerk. Netwerken van grammaticale constructies behoren uiteraard altijd tot dat laatste type, maar hebben dus niet een wezenlijk andere structuur

6 Voor de opname van *door* in het prototype, zie noot 4. Er is niets tegen om 'tussenconstructies' van het type *zich een weg banen OBL* ook in het netwerk op te nemen. In constructie-grammaticale benaderingen houden de relaties tussen verschillende niveaus in een dergelijk netwerk van constructies nl. o.a. zgn. 'erving' van overeenkomstige aspecten van vorm en betekenis in, vergelijkbaar met de rol van redundantie-regels (Jackendoff 1975) in het lexicon. De 'kosten' van aparte opslag van een constructie worden zo dus alleen bepaald door de bijzondere, niet-gedeelde eigenschappen ervan.

dan lexicale netwerken. Wat (12) weergeeft is dat, globaal aangeduid, zowel *X zich een weg banen door Y*, als *X zich een weg terugvechten*, als *X zich een weg Y_(ww) Z_(padaanduiding)* in het geheugen zijn opgeslagen, waarbij het eerstgenoemde de sterkste geheugenrepresentatie heeft (aangegeven door de dikte van de lijn), en het laatstgenoemde het hyperoniem is van de andere twee (aangegeven door de verbindingslijnen).⁷

De grammatica van een taal kan in principe beschouwd worden als het geheel van op deze wijze aan elkaar verbonden constructies (het 'constructicon', naar analogie van het 'lexicon'); systematische overeenkomsten en verschillen tussen de grammatica's van twee talen kunnen dan gekarakteriseerd worden in termen van de taxonomische verbanden tussen constructies.⁸ We kunnen nu de vraag stellen welke posities de 'way-construction' en de *weg*-constructie in de grammatica's van resp. het Engels en het Nederlands innemen, en wat in dat opzicht de overeenkomsten en verschillen tussen die talen zijn.

Op detail-niveau kunnen de constructie-netwerken voor het Nederlands en het Engels wel min of meer gelijksoortig geacht worden: het geval *make one's way through X* is in het Engels ook het prototype van *V one's way OBL*.⁹ Maar op een wat abstracter niveau treden er flinke verschillen op. De Engelse constructie wordt algemeen beschouwd als een specifiek sub-patroon van de resultatiefconstructie; het gaat dan ook om een transitief patroon, met twee argument-posities (subject en object). De Nederlandse constructie, met het reflexief *zich*, vertoont daarentegen een *ditransitief* patroon, met drie argumenten: subject, direct en indirect object; het is eerder een soort benefactief-constructie. Het partiele netwerk van (12) moet voor het Nederlands beschouwd worden als een 'subordinate category' van het abstractere *ditransitieve* patroon zoals globaal aangegeven in (14):

(14)

SUBJ	V	OBJ _{BENEF}	OBJ	(OBL)
SUBJ _i	V	REFL _i	[een weg]	OBL
SUBJ _i	<i>banen</i>	REFL _i	[een weg]	<i>door NP</i>

- 7 Bybee (1995) betoogt voor de morfologie dat een wat zij noemt hoge 'type frequency' (herhaald voorkomen van hetzelfde patroon met op vaste plaatsen telkens andere lexicale elementen, die ieder op zich maar betrekkelijk zelden optreden) leidt tot 'verankering' van een patroon met open plekken, die dan (productief) ingevuld kunnen worden met nieuwe gevallen van hetzelfde soort, terwijl een hoge 'token frequency' (herhaald voorkomen van precies dezelfde combinatie van elementen) leidt tot verankering van dat specifieke patroon. M1 hebben we hier zowel met het een (*zich een weg Y_(ww) X_(pad)*), als met het ander (*zich een weg banen door iets*) te maken (zie verder Verhagen 2003). Voor andere toepassingen op het gebied van de syntaxis, zie Verhagen (in voorb., hfdst. 3).
- 8 Er is wel een verband met de elementen waaruit een constructie bestaat. Bijvoorbeeld als *zich* een element is van een constructie, dan is de constructie (direct of indirect, centraal of periferaal) lid van de familie van *zich*-constructies. Een constructie heeft dus 1 h a meerdere 'ouders' in een taxonomisch netwerk (zie Croft & Cruse, te versch., hfdst. 10). Ook dit is niet anders in een lexicaal netwerk: "muis" is niet alleen een dochter van "huisdier", maar ook van "knaagdier" en "ongedierte". En aangezien fonologisch gespecificeerde elementen in constructies, zoals *weg* in de *weg*-constructie, ook 'gewoon' speciale gevallen zijn van het desbetreffende lexicale element en dus participeren in het lexicale netwerk, kan het niet anders of er is een nauw verband tussen lexicon en grammatica. In feite omvat het constructicon het lexicon. Het is een continuum van fonologisch volledig gespecificeerde constructies (idiomen en woorden) naar fonologisch geheel schematische constructies (syntaxis). Zie verder Langacker 1987: 25-27, 35/6, Croft 2001: 15-17.
- 9 Met dit verschil dat het geval van *make* in dit patroon ook verbonden is met het algemene werkwoord *make*, met 'erving' van de relevante overeenkomsten, vgl. noot 6 en noot 8.

In het Engels is het abstractere patroon waaraan het partiële netwerk van de 'way-construction' gesubordineerd moet worden, het transitieve patroon (het betreft immers een soort resultaatief-constructie) zoals globaal aangegeven in (15):

(15)

SUBJ	V	OBJ	Compl
SUBJ _i	V	[POSS _i way]	OBL
SUBJ _i	make	[POSS _i way]	through NP

Zoals in de aan het begin aangehaalde discussie naar voren kwam, heeft de Engelse 'way-construction' op een bepaald niveau van abstractie eenzelfde structuur en interpretatie als een resultaatieve zin van het type *He cried his eyes red*, hetgeen echter niet geldt voor de Nederlandse *weg*-constructie. Dat betekent dat de plaats van deze constructies in de gehele 'grammaticale ruimte' van de beide talen nogal verschillend is, zoals (14) en (15) in feite ook aangeven.

Dit verschil wordt nog groter als we bedenken dat het veronderstelde benefactieve patroon in het standaard-Nederlands zelf niet productief is. We hebben conventioneel wel het specifieke patroon *zich een weg V-en* met (ongeveer) de betekenis 'ten behoeve van zichzelf een traject creëren', maar niet het algemene patroon *iemand een Y V-en* met de betekenis 'ten behoeve van iemand een Y maken'. Terwijl het Engels wel zo'n algemener patroon kent (waar de *way*-construction dus geen geval van is) en zinnen als (16) mogelijk zijn, zijn zinnen als (17) geen goed Nederlands:¹⁰

(16) John made her a sandwich.

(17) *Jan maakte haar een boterham.

Wel zijn er in het Nederlands enkele specifieke idiomatische ditransitieve uitdrukkingen met het element *zich* en een plaatsbepaling, waartussen een (al dan niet abstracte) possessieve relatie gelegd wordt, b.v. *zich iets in het hoofd zetten*, *zich iets op de hals halen* (vgl. König & Haspelmath 1998). Er is in (14) m.a.w. wel een categorie van ditransitieve *zich*-constructies te plaatsen *tussen* de benefactief-constructie en de *weg*-constructie in, maar ook die is niet productief, net zo min als het ditransitieve patroon in het algemeen (**Hij kocht zich een nieuwe auto*, **We haalden ons een krat bier in huis*).¹¹ Alleen al vanwege het niet-productieve karakter van deze abstractere categorieën is het duidelijk dat de *weg*-constructie, met haar bijzondere eigenschappen, niet beschouwd kan worden als het product van de toepassing van algemene syntactische regels, maar wel degelijk als een aparte con-

10 Uiteraard is het wel mogelijk om de benefactieve betekenis in het Nederlands uit te drukken, en wel met een voorzetselgroep (*Jan maakte een boterham voor haar*). Het punt is dat het *ditransitieve* patroon hiervoor in het Nederlands niet algemeen gebruikt wordt maar wel in de *weg*-constructie.

11 Op dit punt verschilt het Nederlands niet alleen van het Engels, maar ook van het Duits, waarin dit patroon wel productief is, ook in andere dan possessieve toepassingen (*Er kaufte sich/ihr ein neues Auto*).

structie moet zijn opgeslagen. Het element *weg* is niet een willekeurige invulling op de plaats van het direct object (*iets*) in de possessieve uitdrukkingen, en die omvatten ook geen verplichte betekeniscomponenten van creatie van het object en van verplaatsing. We zullen in de volgende paragraaf zien dat zo'n situatie van verwantschap-zonder-herleidbaarheid tussen constructies bepaald niet uitzonderlijk is.

Specifieke patronen kunnen dus productief zijn zonder dat de algemene constructies waarvan ze bijzondere gevallen zijn zelf productief zijn. Dit is een intrigerend fenomeen. Het roept veel theoretische vragen op over de status van globale grammatica-regels, en suggereert dat die in de representatie van taalkennis en in feitelijke processen van taalgebruik maar een beperkte rol spelen. De consequenties daarvan voor de cognitieve status van abstracte theoretische constructen zouden natuurlijk verstrekkend zijn. Een grammatica krijgt in deze benadering meer het karakter van een betrekkelijk los netwerk van 'eilanden' van meer en minder verwante constructies, dan van een hecht geïntegreerd geheel waarvan het karakter door de waarden van enkele globale variabelen bepaald wordt. Ik ga daar hier niet verder op in (maar zie Verhagen 2002, in voorb. hfdst. 3, Croft 2001 hfdst. 1, 1 h b 45evv).

2.4 Verschillende verwantschapsrelaties

Ook op het vlak van de betekenis zelf zijn er bij nadere beschouwing, naast de wezenlijke overeenkomsten, ook nog verschillen tussen het Nederlands en het Engels op te merken. Er zijn redenen om de Engelse constructie polyseem te achten, naast zinnen met de in (3) weergegeven betekenis, die zonder meer de meest prominente (en voor sommige taalgebruikers kennelijk de enige) is, doen zich nl. gevallen voor die zo geïnterpreteerd moeten worden dat het werkwoord niet het middel aanduidt waarmee de betrokken weg gecreeerd wordt, maar slechts een activiteit die het afleggen van de weg begeleidt, een voorbeeld is (18).

(18) He whistled his way to the front-door

Deze zin betekent dat de persoon in kwestie al fluitend naar de deur ging, en hoeft geenszins aan te duiden dat de weg naar de deur op de een of andere manier door middel van fluiten gebaad werd (al schijnen sommige sprekers van het Engels daar wel een voorkeur voor te hebben, voor discussie en meer voorbeelden: Goldberg 1996, Israel 1996). Het is duidelijk dat dit in het geheel niet geldt voor de Nederlandse tegenhanger van (18), een zin als (19) kan slechts betekenen dat het fluiten het middel was waarmee een weg gecreeerd werd, en klinkt op zichzelf dan ook wat eigenaardig.

(19) [?]Hij floot zich een weg naar de voordeur

Dit semantische verschil lijkt tamelijk direct gerelateerd te zijn aan het verschil in syntactische vorm. Israel (1996) laat zien dat de moderne Engelse constructie diachroon gezien in feite een geval van samenvallende twee constructies is. Kort samengevat komt een en ander neer op het volgende. De oorspronkelijke situatie was dat er enerzijds een constructie was waarin transitieve werkwoorden (van creatie) optraden en de NP *one's way* de

functie van direct object had (type *He made/paved his way*), en anderzijds een constructie met verplaatsingswerkwoorden waarbij de NP *one's way* een adverbiale rol vervulde (type *He went his way*). In beide patronen breidde zich door analogie geleidelijk de klasse van te gebruiken werkwoorden uit, totdat er van zo'n grote mate van overlap tussen beide klassen sprake was dat veel taalgebruikers de verschillende gevallen begrepen als instantiaties van hetzelfde patroon, dat nog steeds wel verschillende betekenissen kon hebben.

Het lijkt waarschijnlijk dat de parallelle opbouw van beide patronen (*to make one's way* – *to go one's way*), deze ontwikkeling in het Engels zo niet bevordert, dan toch in ieder geval niet tegengewerkt heeft. In het Nederlands ontbreekt deze parallelle echter. Er komen ook verplaatsingswerkwoorden voor met *weg* in een adverbiale functie, maar dan niet in dezelfde vorm als het ditransitieve, reflexieve patroon (*zich een weg banen*), maar, hier wel net zoals in het Engels, met een possessieve markerings: *zijns wegs gaan*, *zijn weg vervolgen/vinden* (zie voor die laatste soort uitdrukkingen ook par. 2.1, bij de voorbeelden (8) en (9)). Ook al zijn hiervan nog niet alle details opgehelderd, het ligt wel voor de hand te veronderstellen dat het feit dat in het Nederlands het betekenisverschil met een duidelijk syntactisch verschil gepaard gaat, (mede) verhindert dat deze twee patronen als nauw verwant ervaren worden.

Er is wel een andere constructie waarmee de Nederlandse *weg*-constructie veel meer als nauw verwant gevoeld wordt,¹² hetgeen het onderhavige verschil met het Engels nog groter maakt. Enkele voorbeelden van die constructie zijn de volgende:

(20) Met deze grondwetswijziging heeft hij de weg naar de troon gebaad voor zijn dochter.

(21) Haar strijd baande de weg voor legalisatie van abortus.

(22) Dit koor baande de weg voor kleinere ensembles.

Het eerste dat opvalt is dat hier, met het element *weg*, ook het werkwoord *banen* optreedt. Naast *banen* komen, zoals we aanstonds zullen zien, ook nog andere werkwoorden voor, zodat ook deze constructie een 'open plek' voor werkwoorden bevat. Verder springt in het oog dat *weg* hier niet onbepaald is, zoals in de reflexieve *weg*-constructie, maar bepaald; volgens sommige taalgebruikers is de bepaaldheid in gevallen als (20) t/m (22) verplicht, en in ieder geval heeft de grote meerderheid van gebruikgevallen dat kenmerk;¹³ ik ga er daarom in dit artikel verder van uit dat dit in ieder geval het standaardpatroon is.

12 Meer dan de helft van de studenten in de tweedejaarscursus Syntaxis van de Opleiding Nederlands aan de Universiteit Leiden had desgevraagd bijvoorbeeld de intuïtie dat het te bespreken patroon niets anders was dan een geval van de tot nu toe besproken *weg*-constructie. Zoals zal blijken, zijn de verschillen toch meer dan voldoende groot voor de conclusie dat er sprake is van een zelfstandige constructie, hetgeen nog eens de problematiek van de interpretatie van intuïties bevestigt (vgl. noot 4). Maar dat de verwantschapsintuïtie in dit geval zo sterk is, is natuurlijk wel begrijpelijk, en veelzeggend. Beide constructies delen bepaalde prototypische eigenschappen met elkaar die ze niet met veel andere constructies delen (zie verderop in de tekst).

13 Kramer (2002) heeft in haar 20e-eeuws materiaal in dit type zinnen een klein aantal indefiniëte gevallen aangetroffen. Nader onderzoek zal moeten ophelderen of deze bepaalde bijzondere eigenschappen hebben waardoor ze als creatieve uitbreidingen van het patroon gezien kunnen worden, of dat definiëtheid (vooralsnog) slechts een sterke 'constraint' van het patroon is, en niet een strikte eis.

Een volgende vraag die zich voordoet, is of we naast deze vormverschillen ook betekenisverschillen hebben, of dat het soort gebeuren en de rollen van de participanten erin – slechts afgezien van de reflexiviteit van de begunstigde (het ‘benefactieve object’) – dezelfde zijn als in de reflexieve constructie, dus zoals aangeduid in de hypothetische representatie (23):

(23)	maker,	maken/verplaatsen,	gemaakte-weg,	‘bewegende’/begunstigde
	SUBJ	banen/ V	[de weg]	[voor NP]

Dat het antwoord op deze laatste vraag “nee” moet zijn, wordt snel duidelijk als we naar meer gebruikgevallen kijken:

- (24) Daarmee opent hij de weg naar machtsmisbruik.
- (25) Zijn concessie maakte de weg vrij voor ondertekening van het akkoord.
- (26) Deze uitspraak effent de weg voor de scheiding van de carrières van rechters en aanklagers.
- (27) Hij liet de weg voor onderhandelingen open.
- (28) De hoge opkomst blokkeerde tevens de weg voor diverse andere FN-kopstukken.

Om te beginnen lijkt het twijfelachtig of de begunstigde wel een verplichte rol is in deze constructie. Er is wel telkens een voorzetselgroep aanwezig, maar die hoeft niet altijd met *voor* gemarkeerd te zijn, en duidt dan ook niet altijd een begunstigde aan, maar in plaats daarvan een onderdeel (b.v. eindpunt) van het betreffende traject, zoals in (24). Uit (20) kan de begunstigde (de *voor*-groep) weggelaten worden, zonder dat de zin daarmee een geval van een heel andere constructie wordt. Ook waar wel *voor* gebruikt wordt, is meer dan eens de notie ‘doel/eindpunt’ meer van toepassing dan die van begunstigde (b.v. (25) en (27)). Beide noties delen een doel-component, en vooral het feit dat het verschil in sommige concrete gevallen, zoals (22), bijzonder weinig terzake doet, suggereert dat de semantische rol van de voorzetselgroep in dit geval niet specifiek als begunstigde of eindpunt gezien moet worden, maar als een algemene doel-notie.

Bijzonder veelzeggend zijn vooral de werkwoorden die in deze constructie voorkomen, en hun semantische relatie met de rest van de constructie. Terwijl de werkwoorden die in de reflexieve constructie voorkomen, zowel transitief als intransitief kunnen zijn en activiteiten aanduiden waarmee het betrokken traject gecreëerd en/of afgelegd wordt, hebben we hier te maken met een veel beperktere verzameling, met ook semantisch een veel specifiek profiel. Het zijn transitieve werkwoorden (en werkwoordelijke uitdrukkingen) die “open/vrij maken”, “open/vrij laten”, of “blokkeren” betekenen – noties die allemaal direct gerelateerd zijn aan het begrip “barrière” (nl. het al dan niet aanbrengen, c.q. al dan niet verwijderen ervan); het gaat helemaal en uitsluitend om dimensies in het conceptuele domein van ‘Force-Dynamics’ (Talmy 1988), dat ook van fundamenteel

belang is in de semantiek van causatiefconstructies (vgl. Verhagen & Kemmer 1997). Dit wijst op een belangrijk semantisch verschil tussen de twee *weg*-constructies: de reflexieve impliceert, zoals gezegd, dat het betrokken traject daadwerkelijk wordt afgelegd, maar de onderhavige stelt slechts de 'kwestie' van een barrière aan de orde. Daarbij kan uitgedrukt worden dat het afleggen van de weg eenvoudig wordt toegelaten (er wordt geen barrière aangebracht, voorbeeld (27)), zonder implicatie dat het afleggen ook daadwerkelijk plaatsvindt,¹⁴ en zelfs dat het afleggen van de weg *verhinderd* wordt (er wordt een barrière opgeworpen, voorbeeld (28)). De werkwoorden *vrijlaten* en *blokkeren* zijn dan ook niet goed in de reflexieve constructie te gebruiken:

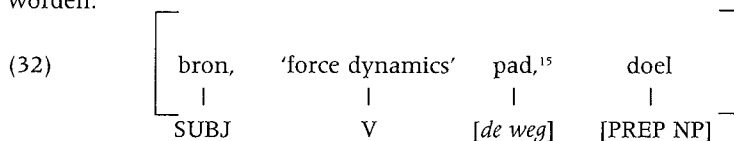
(29) "Hij liet zich een weg vrij naar een andere baan.

(30) "Zo blokkeer je je een weg naar de top.

Aan de andere kant kunnen in de niet-reflexieve constructie niet de intransitieve handelingswerkwoorden gebruikt worden die we in de reflexieve wel aantreffen:

(31) "Zo vocht/blufte hij de weg voor/naar de overwinning.

Ook gezien andere gebruiksgesallen (bijvoorbeeld (25) en (26)) is duidelijk dat de rol van het subject in deze constructie niet specifiek die van handelende instantie is, maar meer de wat abstractere van 'krachtbron'. De conclusie moet dus wel zijn dat we met twee aparte patronen te maken hebben, en dat de tweede constructie als volgt gerepresenteerd kan worden:

Toch zijn de constructies (32) en (7) uiteraard wel nauw verwant. Ze delen het specifieke element *weg* en in hun prototypes ook nog het specifieke element *banen*, dat niet buiten deze omgevingen gebruikt wordt; beide vormelijke elementen zijn geassocieerd met de gemeenschappelijke semantische component van een barrière bij het afleggen van een traject. De verwantschap voert echter niet zover dat beide patronen gezien zouden kunnen worden als niet meer dan instantiaties van hetzelfde abstractere patroon (dat dan ongeveer neer zou komen op "SUBJ *banen* *weg*").

14 Merk op dat hetzelfde geldt voor de Engelse uitdrukking *to pave the way* (i t t de uitdrukking *to make one's way*, met possessief gemarkeerd *way*) Het volgende voorbeeld, ontleend aan de inhoudsopgave van *Scientific American* 285:1 (juli 2001), illustreert dit op een aardige manier

(1) **Frozen light**

Halting photons paves the way for quantum computing and tabletop black holes

De doelen 'quantum-computer' en 'huiskamer-zwarte-gaten' zijn uiteraard nog niet *bereikt* met het stilzetten van fotonen

15 M n dus ook in metaforische lezing van 'mogelijkheid' (tot bereiken van een doel)

Deze situatie is analoog aan het eerder genoemde feit dat de reflexieve *weg*-constructie in het Nederlands weliswaar verwant is aan andere ditransitieve constructies, maar zonder dat ze beschouwd kunnen worden als herleidbaar tot hetzelfde abstracte patroon. Die situatie doet zich dus niet alleen voor in 'hogere' regionen van het constructie-netwerk, maar ook in 'lagere'. Er is niet een bepaald niveau van abstractie waarbij volledige regelmaat heerst.

Een bevestiging daarvan is te vinden in het bestaan van een andere, juist weer wat meer schematische constructie die ook met de reflexieve *weg*-constructie verwant is, maar die niet, zoals *zich iets op de hals halen*, ditransitief is; voorbeelden zijn (33), (34) en (35).

(33) Hij worstelde zich door tal van wetenschappelijke werken.

(34) De jongens slepen zich door de dode uren.

(35) Hij bewoog zich door een geluidssluis naar de belendende tent.

De gelijkenis tussen deze constructie en de reflexieve *weg*-constructie wordt verder versterkt door het feit dat sommige werkwoorden in beide patronen voorkomen; in aange troffen zinnen van dit type, b.v.: *wurmen*, *boren*, *vechten*, *wringen*, *slaan*, *slingeren*, *vreten*, *ploegen*. Ook hier geldt weer: er is wel overlap, maar toch is het niet mogelijk de *weg*-constructie tot deze '*zich*-verplaatsings-constructie' te herleiden. Deze laatste is, blijkens zinnen als (33), wel verenigbaar met een notie van 'hindernis overwinnen', maar die notie wordt niet verplicht opgelegd, blijkens zinnen als (34) en (35). Werkwoorden als *bewegen*, *verspreiden*, *begeven*, *haasten*, *persen*, *slepen*, *spoeden*, *voortplanten*, *proppen*, *wagen* (in: *mannen die zich door de controlepost wagen...*) zijn dan ook wel te vinden in de onderhavige constructie, maar niet in de *weg*-constructie (vgl. "*Hij bewoog zich een weg door de geluidssluis naar de belendende tent*").¹⁶

Evenmin valt, omgekeerd, de *zich*-verplaatsingsconstructie te herleiden tot de *weg*-constructie, b.v. door het element *weg* optioneel te achten (zoals geopperd door een beoordelaar). Ook als we afzien van het geval *banen* zouden er dan teveel zinnen 'goed-gekeurd' worden (of een heel andere lezing krijgen), b.v. "*Twee bussen boren zich naar Istanbul*", "*Hij zocht zich tussen de puinhopen*", "...*hoe je je met het kompas kunt schieten door mist, regen of een donker bos*", "*Geïnteresseerden verschaffen zich al klikkend naar allerlei informatie*". Ook al moeten constructies, zoals in dit geval de *weg*-constructie, als zelfstandige grammaticale eenheden worden beschouwd, ze onderhouden wel verschillende soorten verwantschapsrelaties met allerlei andere constructies. Die partiële gelijkenissen moeten alleen niet verward worden met reduceerbaarheid.

16 Voor het Engels waren observaties als deze ook al gedaan door Jackendoff (1990) en Goldberg (1996). Overigens lijkt *worstelen* wel het meest frequente werkwoord in de *zich*-verplaatsingsconstructie te zijn (in ieder geval in zinnen met *door* erin), terwijl het in mijn materiaal niet voorkomt in de *weg*-constructies

3 De historische ontwikkeling van de *weg*-constructies

De bijzonderheid dat het hedendaags Nederlands, klaarblijkelijk anders dan het Engels, twee verwante, maar verschillende *weg*-constructies kent, is het resultaat van een evenzeer autonome ontwikkeling. Het speciale werkwoord *banen* speelt daarin een hoofdrol. In de 17e eeuw komt het nog voor in de betekenis 'vlak maken', zoals (36) laat zien:¹⁷

- (36) Rasch Zuyde Winden baant nu d'heuvelighe duynen, en slecht het mulle zandt, en blaast de dorre kruynen ter daalwaarts in [1619]

Ook toen al was de combinatie van *banen* met *weg* behoorlijk frequent. Het is echter duidelijk dat het dan en nog een behoorlijke tijd erna om een 'vrije' combinatie van losse elementen gaat: *weg* komt voor in verschillende gedaantes (meervoud, bepaald, onbepaald), in vrije combinatie met zowel reflexieve als niet-reflexieve 'benefactieven' en voorzetselgroepen; enkele voorbeelden die een en ander illustreren zijn:

- (37) Turcken en Arabianen Sullen noyt goe wegghen banen Voor den Christen [...] [1658]
- (38) Koomt gy my ... een weg tot grooter droefheid baanen? [±1720]
- (39) wilt ghy hebben een ... gesegent Huwelijck, gy en moet u selven daer toe den weg niet banen, met vlechtinge en optoyinge des hayrs, met een naeckten hals [...] Maer ghy moet ... [1634]

Voorbeeld (39) is ook nog interessant omdat het demonstreert dat *banen* zelfs in verband met een reflexief niet hoeft in te houden dat het traject ook daadwerkelijk wordt afgelegd; het gaat er hier slechts om dat een vrouw niet moet *proberen* om op de aangeduide manier een doel te bereiken.¹⁸ De verplaatsingscomponent in de betekenis van de reflexieve constructie is van (veel) recentere datum. Een andere aanwijzing daarvoor is dat de andere werkwoorden die naast *banen* in combinatie met *weg* (in een of andere vorm) gebruikt wor-

17 Dcze en andere historische voorbeelden zijn afkomstig uit het *WNT* en verzameld door Annelies Kramer voor haar doctoraalscriptie (Kramer 2002)

18 De ontkenning *met* heeft hier geen bereik over het modale werkwoord. De zin is te parafraseren als "Het is noodzakelijk dat u zich daartoe niet zo-en-zo de weg baant" (niet als 'Het is niet noodzakelijk dat u zich daartoe zo en-zo de weg baant', vgl. *U hoeft zich daartoe niet zo en zo een weg te banen*). In hedendaags taalgebruik zijn ontkenningen in de reflexieve *weg*-constructie tamelijk zeldzaam, en als ze voorkomen, dan uitsluitend in combinatie met een modaal hulpwerkwoord dat binnen het bereik van de ontkenning valt: *hoeven zich geen weg te banen*, *wilde zich niet met geweld een weg banen*, *wisten zich geen weg te banen*, enz., in al deze gevallen wordt ook het bereiken van het doel weersproken, terwijl dat in (39) niet per se het geval is: het advies houdt in dat men zich het niet te makkelijk moet maken, niet dat men het huwelijksdoel moet laten varen, het doel-bereiken is kennelijk nog geen inherent onderdeel van het door reflexief 'weg banen' aangeduide proces. Het lijkt overgens alsof in mededelende zinnen het kale *zich een weg banen* heden ten dage het bereiken van het doel niet alleen 'representeert', maar daadwerkelijk beweert' (op het niveau van de taalhandeling). Zinnen als *Ze vochten zich geen weg door de vijandelijke linies*, of *Zij heeft zich geen weg naar de top gebaand* komen niet voor, en maken ook een nogal vreemde indruk. Het zal duidelijk zijn dat er op dit gebied nog het nodige valt uit te zoeken, zowel synchroon (wat zijn nu eigenlijk precies de verschillende afhankelijkheden?) als diachroon (hoe is de ontwikkeling daarvan te begrijpen?).

den, in wezen beperkt zijn tot noties die min of meer direct betrekking hebben op een barrière ('force dynamics', zie hierboven), óók in reflexieve gevallen:¹⁹

- (40) ... waer omtrent hy, naer een bloedigh treffen met eenige Franssen [...] zich met geweld een wegh opende [1654]
 (41) Dat hij door bloed en neerlagen der vijanden, zich een weg ten Hemel open gesto-
ten heeft. [1675]

Dát het afleggen van het gecreëerde traject op enig moment vast verbonden is geraakt aan de reflexieve constructie, hoeft geen verbazing te wekken. Het lijkt een duidelijk geval van het bekende ontwikkelingspatroon waarin een interpretatie-aspect dat aanvankelijk een voor de hand liggende pragmatische inferentie is, na verloop van tijd een conventioneel betekenis-aspect van een uitdrukking wordt (Keller 1994; Croft 2000; Traugott & Dasher 2002). Immers, als je voor jezelf een weg maakt, ligt het niet echt voor de hand dat je die vervolgens niet af zou leggen, terwijl dat beter voorstelbaar is als het gaat om een weg voor een ander: of die de weg daadwerkelijk aflegt ligt niet geheel in het vermogen van de maker van de weg. Als gevolg daarvan zal in het feitelijke taalgebruik het reflexieve patroon ook zeer vaak (en vaker dan het niet-reflexieve patroon) geassocieerd zijn geweest met gevallen waarin de betrokken weg daadwerkelijk wordt afgelegd.

Een alternatieve, structurele verklaring voor het verschil in het hedendaags Nederlands zou kunnen uitgaan van het feit dat *zich* een nominaal argument lijkt (dat als 'subject' van *een weg* opgevat kan worden, wat dan op de een of andere manier leidt tot een verplaatsingslezing), terwijl het in het andere geval gaat om een bepaling, gemarkeerd met het voorzetsel *voor*. Dat het hier echter daadwerkelijk gaat om 'semantisering' van een aanvankelijk pragmatisch verschil tussen reflexief en niet-reflexief gebruik en niet om het structurele verschil tussen argument en bepaling, valt te beargumenteren op grond van het voorkomen in ouder taalgebruik van niet-reflexieve nominale argumenten: volgens de structurele verklaring zouden die ook een 'verplaatsingslezing' moeten hebben. Het is echter niet zo moeilijk om gevallen te vinden als (42)

- (42) Ick sal om uwent wil mijn woort stantvastich houwe, / [...] En vollegen den wech
 dien ghy mijn hebt gebaant / Door u genegenheyt [...] [1616]

Ondanks het feit dat ook hier van een nominaal datief-argument sprake is (*mijn*), is het duidelijk dat het banen van de weg door de 'ghy' voor de 'Ick' absoluut nog niet inhoudt dat de 'Ick' zich ook over die weg verplaatst; de 'Ick' kondigt immers aan die weg te zul-

19 Deze en andere gevallen duiden er wel op dat de notie dat er een weg gecreëerd wordt (en niet alleen begaanbaar gemaakt), in deze periode al geconventionaliseerd is, zoals het *WNT* ook aanneemt getuige de volgende karakterisering van diverse gevallen uit de 17e eeuw "De uitdrukking den (een) weg banen, die eigenlijk (zie onder 1) betekende "den (reeds bestaanden) weg effen, begaanbaar maken", werd later opgevat in den zin van "een (tot dusverre niet bestaanden) weg aanleggen, een doortocht maken enz., bij dichters naderende tot het figuurlijk gebruik, onder 4) omschreven"

len volgen.²⁰ In de 20e eeuw is de relatie tussen het afleggen van de gecreëerde weg en het reflexieve patroon in ieder geval geheel geconventionaliseerd tot een *betekenis*-aspect van het reflexieve patroon, waardoor het zich mede als aparte constructie heeft afgesplitst van het algemene patroon *banen+weg*.

Het feitelijke verloop van de ontwikkelingen is dus anders in het Nederlands dan in het Engels. Terwijl er in het Engels sprake is van samenvallende twee patronen in één constructie, heeft zich in het Nederlands juist een afsplitsing voorgedaan. De mechanismen die de ontwikkelingen 'sturen' zijn ongetwijfeld algemeen, taalonafhankelijk: de opsplitsing van één patroon in twee in het Nederlands is een geval van conventionalisering (semantisering) van een interpretatie-aspect dat aanvankelijk een pragmatische inferentie was (wie een weg maakt voor zichzelf legt die in het algemeen ook af), en de samenvallende in het Engels is een geval van herinterpretatie van verschillende patronen die formeel, semantisch en in termen van combineerbaarheid veel kenmerken deelden, als verschillende toepassingen van één en hetzelfde patroon (zie Israel 1996 voor historische gegevens en analyse ervan). Maar de manier waarop die mechanismen uitwerkten, is wel taalspecifiek, en hangt mede af van de in een taal aanwezige elementen – de beschikbaarheid van een zwak reflexief (*zich*) in het Nederlands en het ontbreken daarvan in het Engels zijn bijvoorbeeld factoren die op ontwikkelingsprocessen van invloed zijn, maar zonder dat de uitkomsten ervan erdoor gedetermineerd zouden zijn. In ieder geval trekt de ontwikkeling in het Nederlands zich zagezegd niets aan van die in het Engels; beide verlopen autonoom.

4 Tot slot, een blik op het Duits

Processen die op zich taalonafhankelijk zijn, hebben dus per taal verschillende resultaten, produceren verschillende synchrone systemen. Die hebben de status van conventies, regels die op zich ook best anders hadden kunnen zijn. Dit niet strikt noodzakelijke karakter van regels van een taalsysteem kunnen we voor het onderhavige geval ook nog mooi bevestigd zien als we een blik werpen op het Duits. Hieronder staan enkele gevallen die duidelijk parallellen zijn van de *weg*-constructie, met relevante elementen van de constructie onderstreept.²¹ In de eerste plaats zijn er gevallen die volledig overeenkomen met de Nederlandse constructie: er is een reflexief en een indefiniet element *Weg*, en er treden overeenkomstige werkwoorden in op, zowel het prototype *bahnen* (zie (43)), als andere werkwoorden, zoals in (44):

20 Omdat het moderne reflexieve *zich een weg banen* een verplaatsing van het subject aanduidt, inclusief het bereiken van een eindpunt, is het wat dat verplaatsingsproces betreft, een 'accomplishment', vandaar ook dat (39) in hedendaags Nederlands beter uitgedrukt wordt met "proberen te banen" (zie ook noot 18). In oudere taalfasen, net zoals heden ten dage nog steeds geldt voor de uitdrukking *de weg banen voor X*, maakte het eindpunt van het verplaatsingsproces geen deel uit van de conventionele betekenis, al komt uiteraard de *weg* zelf wel 'af'. Aspectuele en temporele kenmerken van constructies als deze en de relatie ervan tot werkwoorden die ernaar voorkomen, behoeven eveneens duidelijk nog nader onderzoek. Voor enkele observaties omtrent de Engelse *way*-constructie op dit punt, zie Goldberg (1996: 44).

21 Gevallen aangetroffen in corpora van Cosmas te Mannheim.

- (43) Fünf junge Turken bahnen sich einen Weg durch die Menge, einer von ihnen pfeift verlegen
- (44) Der Angeklagte kam, beim Schauen einer Nachrichtensendung, in der zwei Knastausbrüche gemeldet wurden, auf die Idee, sich ebenfalls einen Weg zunächst durch und dann über die Gefängnismauer zu suchen

Maar anders dan in het hedendaags Nederlands, komen er in hedendaags Duits ook combinaties van een reflexief met een definitief element *Weg* voor

- (45) [] EU-Kommissionspräsident Romano Prodi, der sich eher mühsam den Weg durch sein Statement bahnte
- (46) Erst in der Schlussphase dominierte Neckarau das Spiel und ebnete sich mit den späten Treffern (83 /89) den Weg zum Sieg und zu den wichtigen Punkten im Abstiegs-kampf

Vrij veel gevallen zien er, vanuit het perspectief van het voorafgaande, uit als combinaties van het Engelse en het Nederlandse patroon. De rol van begunstigde wordt 'dubbel' gemarkeerd, zowel met een reflexief als met een possessief

- (47) Fernab der Zivilisation bahnt sich der Motorrad-Fan seinen Weg durch die virtuelle Welt des Querfeldeinfahrens
- (48) Über Vorrunden, Direktausscheidung und K o -Runde erkämpften sich Markus Hadaschik vom Fechtzentrum Heidenheim und Robin Wendel (TSV 1846 Mannheim) ihren Weg in das Finale

En ten slotte is er, weliswaar weinig frequent, af en toe ook een geval aan te treffen waarvan goed verdedigd kan worden dat het afleggen van de weg geen conventioneel, verplicht element van de interpretatie is (de geautomatiseerde fabriek is nog een toekomst-droom)

- (49) Die Heckert-Werker in Karl-Marx-Stadt zahlen mit ihrem Zug um Zug verwirklichten betrieblichen Konzept zu jenen, die sich und anderen den Weg zur automatisierten Fabrik der Zukunft ebnen

Dit zijn slechts enkele eerste observaties, en het is duidelijk dat er meer aan te onderzoeken valt (de volgorde van de elementen, de combinatie van reflexieve en niet-reflexieve elementen zoals in (49), de mate waarin het hedendaagse Duits overeenkomt met het oudere systeem van het Nederlands enz), maar ze volstaan om duidelijk te maken dat bijvoorbeeld markering van de begunstigde als reflexief (Nederlands) of als possessief (Engels) in het onderhavige soort constructies niet eens een of-of-kwestie is, en meer algemeen dat er ook op het niveau van redelijk concrete grammaticale patronen geen reden is om bevreesd te zijn dat de autonomie van het Nederlands 'bedreigd' wordt, het vindt, tussen grote naaste verwanten in, zijn eigen weg wel

Bibliografie

- Booij, Geert (2002).** Constructional idioms, morphology, and the Dutch lexicon. *Journal of Germanic linguistics* 14, 301-329.
- Bybee, Joan (1995).** Regular morphology and the lexicon. *Language and cognitive processes* 10, 425-455.
- Croft, William (2000).** *Explaining language change. An evolutionary approach*. Harlow: Longman.
- Croft, William (2001).** *Radical construction grammar. Syntactic theory in typological perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Croft, William & D. Alan Cruse (te versch.).** *Cognitive linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goldberg, Adele E. (1996).** Making one's way through the data. In: Masayoshi Shibatani & Sandra A. Thompson (eds.), *Grammatical constructions. Their form and meaning*. Oxford: Oxford University Press, 29-53.
- Israel, Michael (1996).** The way constructions grow. In: Adele E. Goldberg (ed.), *Conceptual structure, discourse and language*. Stanford, CA: CSLI Publications, 217-53.
- Jackendoff, Ray (1975).** Morphological and semantic regularities in the lexicon. *Language* 51, 639-671.
- Jackendoff, Ray (1990).** *Semantic structures*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Jackendoff, Ray (1997).** 'Twistin' the night away'. *Language* 73, 534-559.
- Keller, Rudi (1994).** *Sprachwandel. Von der unsichtbaren Hand in der Sprache*. 2. Aufl. Tübingen: Francke Verlag.
- König, Ekkehard & Martin Haspelmath (1998).** Les constructions à possesseur externe dans les langues d'Europe. In: Jack Feuillet (ed.), *Actance et valence dans les langues de l'Europe*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 525-606.
- Kramer, Annelies (2002).** *De geschiedenis van de Nederlandse weg-constructie*. Doctoraalscriptie Nederlands, Universiteit Leiden.
- Langacker, Ronald W. (1987).** *Foundations of cognitive grammar*. Volume I, *Theoretical prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Levelt, W.J.M. (1973).** *Formele grammatica's in linguïstiek en taalpsychologie*. Deel III: *Toe-passingen in de taalpsychologie*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Talmy, Leonard (1988).** Force dynamics in language and cognition. *Cognitive science* 12, 49-100.
- Traugott, Elizabeth Closs & Richard B. Dasher (2002).** *Regularity in semantic change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Verhagen, Arie (2002).** From parts to wholes and back again. *Cognitive linguistics* 13, 403-439.
- Verhagen, Arie (2003).** The Dutch way. In: Arie Verhagen & Jeroen van de Weijer (red.), *Usage based approaches to Dutch*. Utrecht: LOT.
- Verhagen, Arie (in voorb.).** *Constructions of intersubjectivity*.
- Verhagen, Arie & Suzanne Kemmer (1997).** Interaction and causation: causative constructions in modern Standard Dutch. *Journal of pragmatics* 27, 61-82.